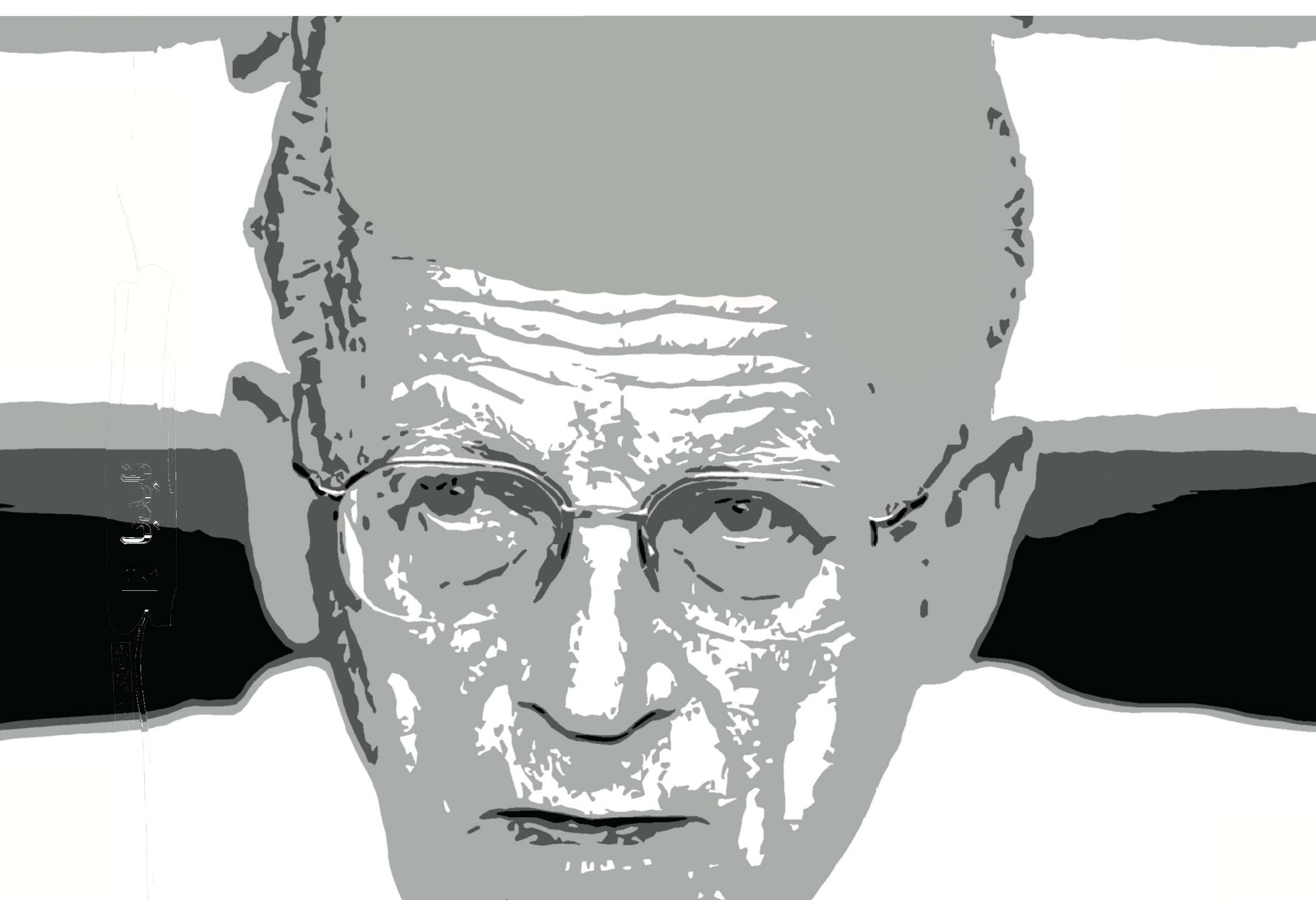

دیموکراسی

واتا پشتیوانی له مافه پراکتیکییەکانی هاووڵاتیان

وەرگێڕانی: ڕەند

ئەلان تۆرین یەکێکە لە بونیادنەرە بەناوبانگەکانی سۆسیۆلۆژیای مۆدێرنی فەرەنسا.

ناوبراو لە ساڵانی (1960)ەوە تائێستا، لێکۆڵینەوەی جۆراوجۆری دەربارەی پێکهاتە کۆمەڵایەتی و بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان لە کۆمەڵگە دیموکراسییەکاندا ئەنجام داوە.

دواپەرتوکی ئەلان تۆرین لە ساڵی (1992ز) لەژێرناوی (ڕەخنەی مۆدێرنێتە)دا بەچاپ گەیەندرا، لە ڕاستیدا تێڕوانینێکی سۆسیۆلۆژییە بۆ ڕەگوڕیشەی فەلسەفی ڕەوتە فکرییەکان کە لە ماوەی (50) ساڵی ڕابردوودا، کۆمەڵگەی خۆرئاوای خستە ژێر کاریگەرییەوە.

ئامانجی ئالان تۆرین لەم پەرتوکەدا داکۆکییە لە چەمکی (مۆدێرنێتە) و ڕەتکردنەوەی تیۆری ئەو بیرمەندانەی کە بە دیدێکی ڕەخنەگرانەوە بۆ ئەم چەمکە، ڕێگا بەرەو هەرجۆرە پرۆژەیەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی دادەخەن. هەربۆیەشە تۆرین بۆ هەڵسەنگاندنی ئەم تیۆرانە و فۆرمەڵەکردنی دامەزراوە سۆسیۆلۆژییەکەی خۆی، داکۆکی لە (بکەری کۆمەڵایەتی مۆدێرن) دەکات. تۆرین هاوکات بە ڕەخنەگرتن لە فەلسەفەکانی مێژوو و خۆدوورخستنەوە لە پۆست مۆدێرنیزم، چەمکی مۆدێرن بە چەقی بیرکردنەوەی خۆی دادەنێ و هەوڵیش دەدات بە پشت بەستن بە ئازادی تاکەکەس و سەربەخۆیی، پێگەیەکی پڕناوەرۆک بۆ فەلسەفەی سیاسی دیموکراسی دابڕێژێت.

خەسڵەتی سەرەکی کۆمەڵگەکانمان کە پۆست پیشەسازین گەشەکردنی پیشەسازیی کلتورییە، واتا مەسەلەکانی پەیوەست بە ئامانج و بەهاکان و ئەو چەمکانەش کە لە پەروەردە و فێرکردندا یاخود لە ڕاگەیاندندا دەبینرێن

ئەمەش گفتوگۆیەکی هەڵبژاردەیە لەگەڵ ناوبراودا.

***

بەرلە هەر شتێ، دەمەوێ بۆ ئەم گفتوگۆیە سوپاست بکەم. سەرەتا ئەگەر ڕێگام بدەی، دەمەوێ چەند پرسیارێک دەربارەی دواپەرتوکتان (ڕەخنەی مۆدێرنێتە) بخەمەڕوو، حەز دەکەم بزانم چۆن گەیشتنە بایەخی هەڵسەنگاندنی مۆدێرنێتە؟

- پێموایە جۆرێ لە بەردەوامی لەنێو بەرهەمەکانمدا هەیە، ئەگەر باسی مەسەلەی جۆراوجۆرم کردووە، لەبەر ئەم فاکتەرە بووە کە مەسەلەکانی کۆمەڵگە گۆڕانیان بەسەردا هاتووە نەک لەبەرئەوەی گۆڕانی مەسەلە بایەخدارەکان، زادەی جوڵەی هزری من بووبن.

لە ماوەی (20) ساڵی ڕابردووەوە بەتەواوەتی ئاشکرایە کە ئەو ڕۆڵە سەرەکییەی مەسەلە کۆمەڵایەتییەکان لەناو کۆمەڵگەی پیشەسازیدا واتا مەسەلەکانی وەک چینایەتی یاخود بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان لەناو کۆمەڵگەدا دەیگێڕن، تا ئەندازەیەک کاڵ بۆتەوە. ئێمە شایەتحاڵی بەرزبوونەوەی وردە وردەی ئەو مەسەلانەین کە پتر بە کلتوری دادەنرێن نەک کۆمەڵایەتی. لە یەکێک لە پەرتوکەکانمدا بەناوی (بەرهەمهێنانی کۆمەڵگە) و لە پەرتوکەکانیترمدا نووسیومە کە کۆمەڵگەی پیشەسازی، کۆمەڵگەیەکە تیایدا ئۆرگانیزەکردن و شێوازی بەرهەمهێنان لەنێو چەقی کار و هزری کۆمەڵایەتیدایە. خەسڵەتی سەرەکی کۆمەڵگەکانمان کە پۆست پیشەسازین (واتا مەبەستم لەو کۆمەڵگەیانەیە کە ئیدی بوونەتە پیشەسازی) گەشەکردنی پیشەسازیی کلتورییە، واتا مەسەلەکانی پەیوەست بە ئامانج و بەهاکان و ئەو چەمکانەش کە لە پەروەردە و فێرکردندا یاخود لە ڕاگەیاندندا دەبینرێن. هەروەها کۆمەڵێ چەمکی پەیوەندیدار بە ژیان و بوونی مرۆیی کە لە بوارەکانی پزیشکی و لە مەسەلەکانی بایۆلۆژی-ئەخلاقیدا دەبینرێن. ئەم گیروگرفتانە لەناو وڵاتە تازە گەشەکردووەکانیشدا دێنەئارا. تەنانەت لە سەردەمی پێنەری مەزنەوە، قسە لەسەر گەشەکردن لەسەر بنەمای پیشەسازی و عەقڵانییەت کراوە. پاشان وردە وردە کاتێ دەگەینە

سەدەی بیستەم، بایەخ بەو خاڵە دەدرێت کە (گەشەکردن) بریتییە لە نۆژەنکردنەوەی مەسەلە دێرینەکان. دواتر دەست بە وەگەڕخستنی ڕێبازی پیشەسازی و کرێکاران دەکرێت.

لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەمیشەوە مەسەلەی ناسیۆنالیزم لە ئەڵمانیا و ئیتاڵیا و ژاپۆن و پاشان لە تورکیا و مەکسیک هاتەئارا. دواتر بەهەموو چەشنێ کلتورەکان یاخود تۆخمە کلتورییەکان گەشە دەکەن. بەمانایەکیتر، چ لە وڵاتانی پێشکەوتوو یاخود لە وڵاتانی تازەگەشەکردوو، لە هەرێمی (ئامراز)ەوە دەبێتە هەرێمی (ئامانج)، ئەمەش هەمان ئەو پرۆسەیەیە کە زەمینەی (مۆدێرنێتە و نوێگەری) خۆش دەکات، واتا مۆدێرنێتە جۆرە کۆمەڵگەیەکە وەها پێناس دەکرێت کە لە سەرەتای قۆناغی نرخ و بەها بەخشیندایە بە چەمکی بە عەقڵانیبوون (Rationalization) و داماڵینی ژیانی کۆمەڵایەتی لە مەزهەب (عەلمانییەت Secularization). ئەم پرۆسەیەش لەڕێگەی هزر و فکرەوە، وردە وردە دەبێتەمایەی نەهێشتنی کارە کۆمەڵایەتی و کلتورییەکانی دابونەریت و مەزهەب ئەویش قازانجی دونیایەکی شەفاف و پێشکەوتوو. لەکاتێکدا ئەو کۆمەڵگەیەی ئەمڕۆ دەبینرێن، لەگەڵ ئەم بەرنامەیەدا وێکنایەتەوە، ئەنانەت دەتوانین بڵێم پرۆسەی کۆمەڵگەکانی ئەمڕۆ بە پێچەوانەی ئەو ڕەوتەوەیە.... ئێمە بە پێچەوانەوە گەیشتووینەتە ئەو ئاستەی بڵێم کە کۆمەڵگەی مۆدێرنێتەو نوێگەرایی کۆمەڵگەیەکە لەڕێگەی ئەکتیڤکردنی عەقڵەوە، ئاراستەی جیهان کامڵ دەکات و برەو بە فرەجۆری لەنێو هاوڵاتیان و کلتور و کۆمەڵگەدا دەدات. ئەمەش هەمان ئەو مەسەلەیەیە کە لە کارەکانمدا مامەڵەیان لە ئەکدا دەکەم. لە پەرتوکەکانمدا نمونەیەک لەم باسوخواسانەم خستۆتەڕوو، چونکە لە یادمە لە سەرەتای پەرتوکەکەمدا لە کاتی گەڕانەوەم لە ئەمریکای باشور، لەنێو فڕۆکەدا بیرم لێ دەکردەوە، پەرتوکێکی (ئەلن فینکلکرۆت)م دەخوێندەوە بەناوی (شکستی فکر)، ئەم پەرتوکە داکۆکی لە (ڕەسەنایەتی گشتی) دەکات. هەر ئەم پەرتوکە منی زۆر توڕە کرد، چونکە بە توندی دژی تیۆرەکەی فینکلکرۆت بووم، لەو بڕوایەدابووم ئەمە جۆرێکە لە پاشەکشە. پێموایە بەشێکی گرنگی گفتوگۆکانی ئەمڕۆمان دەربارەی پەیوەندی (گشتاندنی عەقڵ)ە بەسەر (تایبەتمەندییەکان)ی کۆمەڵگەیەک، گروپێک، میللەتێک، نەتەوەیەک یاخود مەزهەبێکەوە. پێموایە کرۆکی مەسەلەکەمان ئەوەیە کە بزانین چۆن ئەم دوو خەسڵەتە پێکەوە ئاوێتە بکەین. من وردە وردە گەیشتمە ئەو بڕوایەی مەسەلە گرنگەکە لەمەدایە کە ئەم بیرکردنەوەیە زیاتر کلتورییە نەک کۆمەڵایەتی، واتا چۆن بتوانین (یەکگرتوویی) و (پلورالیزم) پێکەوە ئاوێتە بکەین، یەکپارچەیی زانست و یەکپارچەیی یاسا و یەکپارچەیی مافەکانی مرۆڤ واتا ئەو مەسەلانەی گشتین، لەگەڵ تایبەتمەندی و ئەزموونە جۆراوجۆرەکاندا بخەینە یەک چوارچێوەوە.

لەسەر ئەم بنەمایە، من (25) ساڵ لە ژیانم لەنێو مەسەلە کۆمەڵایەتییەکاندا گوزەراند، قۆناغێکم لە ژیان تێپەڕاندووە کە کۆمەڵێ لێکۆڵینەوەم دەربارەی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان ئەنجام داوە لە وڵاتانی ئەمریکای لاتین، مەجەر و فەرەنسا، هەستم کرد پێویستە ئەم قۆناغە ببڕم و بچمە نێو دونیایەکی تازەوە، قۆناغێ کە ئێستا بەشێوازێکی گرنگ سەرقاڵی نوسینی سێ پەرتوکم لەو بارەیەوە، پەرتوکێ لە مەیدانی ڕەخنەی کلتوری بەناوی (ڕەخنەی مۆدێرنێتە)، پەرتوکێکیتر کە ڕەخنەی سیاسییە، پەرتوکی سێیەمیشم پتر لە چوارچێوەی باسوخواسە کلاسیکییەکانی سۆسیۆلۆژیادایە، ئامانجەکەشیان شرۆڤەی ئەو مۆدیلە کۆمەڵگەیەیە کە ئێستا تیایدا دەژین. نوسینی ئەم پەرتوکەی دواییم، نزیکەی سێ تا چوار ساڵ کاری دەوێت.

*کاتێ وشەی (ڕەخنە) بەکاردەهێنی، ئایا ئەم چەمکە بە شێوازی (کانت) بەکاردەهێنی؟ واتا چاوخشاندنەوە یان هەڵسەنگاندن لە مەیدانی هێزی مەعریفەی ئەقڵی سۆسیۆلۆژی یاخود سیاسی؟

-من چەمکی (ڕەخنە) تا ئەندازەیەک بە شێوازی (کانت) بەکاردەهێنم، تا ئاستێکیش بەمانای زاراوەیی و مێژووییەکەی وشەی ڕەخنە (Critic) بەکاری دەهێنم کە لە چەمکی یۆنانی (Krinein) وەرگیراوە و بەمانای (جیاکردنەوەی

تۆخمە جیاوازەکان) دێت. لە هەمانکاتدا ئەم وشەیە بەمانای (ڕەخنەگرتن لە کەسێ یاخود شتێ) بەکارناهێنم.

پەرتوکەکەشم لە ڕاستیدا بۆ داکۆکی لە نوێگەرایی و مۆدێرنێتە نوسیوە، من خۆم بە پۆست مۆدێرنیزم (Post Modernist) نازانم.

*ئێمە لێرەدا دەچینەسەر کرۆکی سەرەکی گفتوگۆکەمان کە مەسەلەی دیموکراسییە. تۆ گوتت پەرتوکەکەت واتا (ڕەخنەی مۆدێرنێتە) بەرگی دووەمیشی هەیە بەناوی (ڕەخنەی دیموکراسی).

هەر لە بەرگی یەکەمی پەرتوکەکەتەوە مەسەلەی دیموکراسیت هێناوەتە ئاراوە. تۆش سود لە گوتە و نوسینەکانی نوسەرە لیبڕاڵەکانی وەک (ئەیزایا بەرلین) وەردەگریت و دەربارەی (تیۆری ئازادیی نیگەتیڤ)ی ئەیزایا بەرلین دەدوێی، ئەو تیۆرەی کە پێدەچێ لەگەڵیدا هاوڕا بیت، بەڵام لەهەمانکاتدا لەسەر مەسەلەی لیبڕاڵبوون لێی دوور دەکەوینەوە. دەمەوێ بزانم هەڵوێستت دەربارەی باسوخواسی دیموکراسی چییە؟

-تۆ بە دروستی هەردوو ڕەهەندەکە دەبینی، چونکە لە ڕاستیدا لە کۆتایی سەدەی بیستەم، هیچ کەسێ ناتوانێ داکۆکی لە تیۆری ئازادیی پۆزەتیڤ بکات، واتا بەرگری لە هزری بەشداربوونی ڕاستەوخۆ لە کاروباری کۆمەڵگەدا. تەنانەت لە کوباش کە ئاستی پەروەردە و تەندروستی لە ئاستێکی باڵادایە، کەس ناتوانێ بڵێ کوبا دیموکراسییە بەڵکو دەڵێن کوبا ڕژێمێکی جەماوەرییە، ئەمەش بەو مانایە نییە کە خاوەنی حکومەتێکی دیموکراسییە، بەڵکو پێموایە ئەمڕۆ بۆ ئێمە، دیموکراسی لە هەموو شتێ زیاتر پشتیوانی لە مافە پراکتیکییەکانی هاوڵاتیان لەهەمبەر دەسەڵاتە تاکڕەوەکاندا دەکات. ئەمەش پێویستی بەوەیە کە دەسەڵاتە تاکڕەوەکان لە ڕێگەی حکومڕانی خەڵکەوە واتا لەڕێگەی هەڵبژاردنێکی ئازادەوە، بخەینە ژێر پرسیارەوە. هەموو ئەمانە ئاشکرا و ڕوونن. لە هەمانکاتدا چەمکی (ئازادیی نیگەتیڤ)یش بە تەنها کامڵ نییە. پێویستە بیر لە مەسەلەی سنوردارکردنی دەسەڵاتیش بکەینەوە، ئەمەش مەسەلەیەکی نوێیە، بەو مانایەی بەلای هاوڵاتییەکی فەرەنسی یاخود ئەمریکییەوە، هزری دیموکراسی پەیوەندی بە هزری (هاوڵاتێتی)یەوە هەیە.

ئەمڕۆ بەپێچەوانەوە، ئێمە دیموکراسی بە شێوەیەکی داسەپاو یاخود بە ڕێسایەک پێناس دەکەین کە دەسەڵات ناچار دەکات ئەو مەسەلانە لەبەرچاو بگرێت کە کۆمەڵایەتی نین ئەویش ئازادی تاکەکەسییە، دیموکراسی لە وڵاتێکدا لە توانایدایە سەرجەم دانیشتوان ناچار بکات تا هەمەچەشنی کەس و لایەنەکان لەبەرچاو بگرن ئەویش بە هاوکاری یاسا.

پێموایە (چارلز تایلۆر Taylor) کە دەربارەی (سیاسەتی مەعریفە) دەدوێ و (جۆن راوڵـزRawls) لە پەرتوکی (تیۆری دادپەروەری)یدا نوسیویەتی هەر هەمان شتە.

لە ڕوانگەی ڕاوڵزەوە، مەسەلەی سیاسەت واتا هەموو ئەو مرۆڤانەی بیروباوەڕو ئایدۆلۆژیای جیاوازیان هەیە، بیانخەینە ژێر سایەی یاسا یەکسانەکانەوە... مەسەلەکەش ئەوەیە کە فێر ببین ڕێزگرتن لە کەمینەش بخەینە نێو یاسایەکی زۆرینەوە.

سەرچاوە:
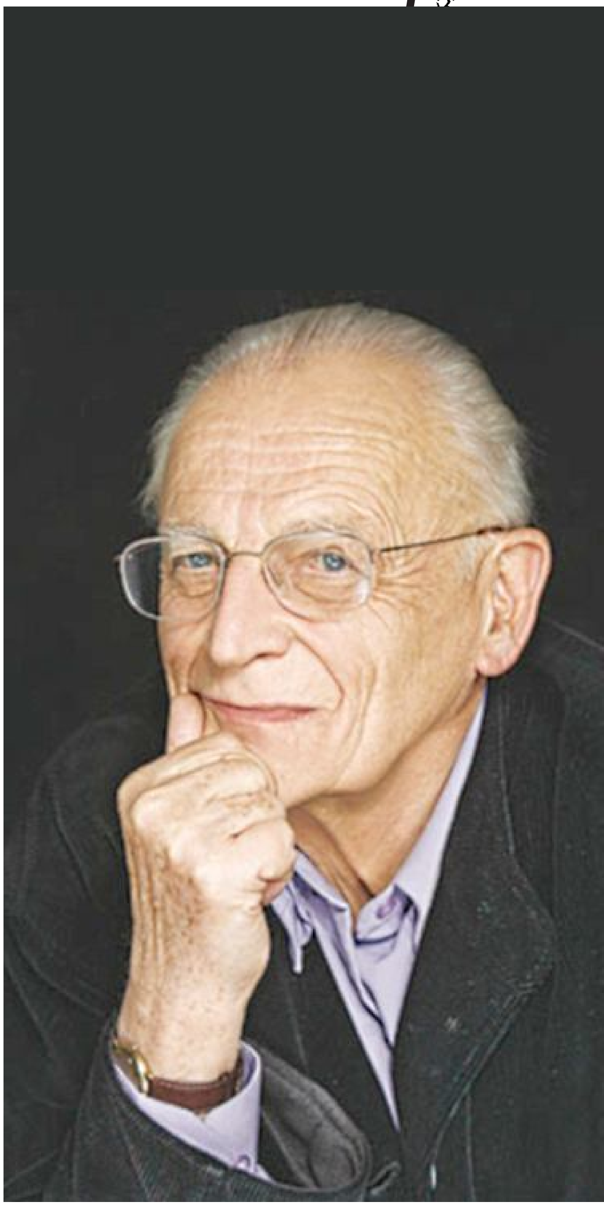
گۆڤاری (خرد)، شمارە اول، تیر 1389.